

De politieke partijen in Nederland, maar ook elders in West-Europa, zien zich geconfronteerd met een groeiende desinteresse van hun kiezers. De *Ross Perot-factor* is in vrijwel elk Westers land aan te wijzen. Opkomstpercentages bij verkiezingen dalen al geruime tijd, het vertrouwen in de overheid is geringer dan decennialang het geval is geweest en verkiezingsuitslagen laten een groter wordende behoefte zien om de politieke elite een dreun te geven. Er lijkt sprake van een publiek ongenoegen, en van een moeilijk te pijlen soort radeloosheid. Wat het precies is weet niemand. De één wijt het aan het einde van de Koude Oorlog, de ander aan 'the end of history', de derde aan de consumptieverslaving, de vierde aan het verlies van collectieve bindingen en doelstellingen.

#### *Richting kwijt*

Voorlopig uit het ongenoegen zich niet in revolutionaire bevlogenheid. Burgers roepen tegen hun politici dat het tijd wordt om wat te doen, maar tegelijkertijd is elke consensus over doel en richting afwezig, zodat de burger vooral zijn eigen hulpeloosheid etaleert en de arme politicus daarvoor de rekening laat betalen. Er bestaat inmiddels een algemeen aanvaarde wijsheid die zegt dat de afstand tussen burger en politiek te groot is geworden. Goed beschouwd is dat voor Nederland een komische vaststelling. Politici lopen hier vrij rond, gaan zelf naar de bakker en slaan 's zondags strafcorners in op het hockeyveld. Toch is de klacht over de 'kloof' tussen politici en burgers niet modieus. De afstand tussen politiek en burger is een eufemisme dat een veel vervelender werkelijkheid verhult. Namelijk dat burgers en politici beiden het gevoel van richting en regie kwijt zijn.

Wellicht zit het probleem in de instituties. Nederland wordt geleid door een reusachtige, amorfie bureaucratie van departementen, adviesraden, publiek-rechtelijke instellingen en belangen-

organisaties. Aan het hoofd ervan staat eigenlijk niemand. Lopende zaken worden wel beheerd, niet de richting waarin gelopen wordt. Max Weber, de grote Duitse socioloog, doceerde honderd jaar geleden al dat bureaucratie de onvermijdelijke metgezel van een moderne massa-democratie is. Waar de bureaucratiesing van de overheid volledig is doorgevoerd, is een constellatie gevestigd die onaantastbaar is. Dat is een probleem, want een bureaucratie kan geen richting aangeven, maar alleen heersen en dat ook nog anoniem. Het gevolg is dat individuele verantwoordelijkheden nog nauwelijks zijn te traceren. (Een fraaie illustratie hiervan bieden de conclusies die de commissie-Van Traa onlangs heeft getrokken inzake de opsporingsmethoden bij de politie.)

Het trieste gevolg is dat heldere keuzen die te associëren zijn met een politieke partij of met een politiek leider moeilijk zijn thuis te brengen. De logge collectieve sector verwezenlijkt de nachtmerrie van Weber; voor een nieuwe generatie verstikt zij het gevoel dat democratie er iets toe doet. Zelfs het sociale conflict is geïnstitutionaliseerd — denk aan de WAO-crisis van 1991, die uiteindelijk via Haagse onderonsjes werd opgelost (de PvdA-achterban mocht nog net stemmen over het aanblijven van Kok als partijleider, maar het leed was toen al geleden). Consensus viert hoogtij,

de klassenstrijd is gestreden, en de inkomensverschillen zijn nu al twee decennia ongeveer stabiel. Ter profilering kloppen politieke partijen met kunst- en vliegwerk kleine verschillen op tot grote strijdpunten. Zo voeren de gevestigde partijen volgens het traditionele ritueel een onderlinge strijd over verdeling en herverdeling van collectieve middelen.

#### *Calculerende burger*

Is hiermee de zaak geregeld? Of meer toegespitst, is

STUDENTEN IN S&D

## Het tekortschieten van politieke partijen



ANTON

VAN DER PANNE

*Student Politieke geschiedenis,  
Universiteit Utrecht*

Nederland af? Geen sprake van. Er zijn wel degelijk tekenen van ontwrichting, al uiten die zich niet in onlust en oproer. Grote groepen mensen zijn niet langer in staat begrip op te brengen voor de waarden van de samenleving. Het gaat inmiddels om grote aantallen mensen, voor wie de bureaucratie zelf een fraai eufemisme heeft bedacht: de calculerende burger. Deze calculerende burger stapt met twee gezichten door het leven: enerzijds bereid een financieel offer te brengen voor uitkeringsgerechtigden en collectieve voorzieningen, anderzijds steeds creatiever om de staat geld afhandig te maken. Eenvoudige remedies tegen deze verpulvering van de collectieve verantwoordelijkheid zijn er niet. Er zijn geen normgevendende instellingen meer zoals kerken, universiteiten en de media. Ook politieke partijen vervullen die rol thans niet. De politiek als normgevend instituut heeft grote moeite te overtuigen, mede omdat zij te zeer wordt geplaagd door zelftwijfel.

Het politieke systeem lijkt in verwarring, juist nu de Nederlandse kiezer zich eindelijk rationeel gedraagt, niet langer gehinderd door zuil, religie, afkomst of klasse. Sommigen formuleren het probleem van democratie als een 'verplaatsing van de politiek'. Besluitvorming vindt in toenemende mate in Brussel plaats, hetgeen de rol van de Nederlandse overheid marginaliseert. Bovendien is sprake van wat wel genoemd wordt het proces van 'verambtelijking'; steeds vaker verloopt besluitvorming via netwerken, lobbyorganisaties en spelers van het maatschappelijk middenveld. Het publieke domein is hiermee tamelijk onoverzichtelijk geworden. Het parlement heeft terrein verloren aan internationale organisaties, het bedrijfsleven, het wetenschappelijk onderzoek en de media. Politieke macht is geen politiek monopolie meer, want het politieke centrum is versplinterd.

#### *Partij geen belangengroep*

Zouden wij ons niet beter gewoon neerleggen bij deze crisis van de politiek (en daarmee van politieke partijen), en accepteren dat perifere machten als het bedrijfsleven en 'Europa' de dienst uitmaken? Het antwoord luidt nee. Een politieke partij is namelijk iets wezenlijk anders dan een belangengroep. Een politieke partij neemt verantwoordelijkheid voor het geheel, en moet zich daarom met alle maatschappelijke problemen bezighouden, en niet slechts met één strijdpunt. Dat is waarom politieke partijen de spil van de democratie vormen. Zij

blijven verantwoordelijk voor de maatschappelijke vormgeving, al was het maar omdat niemand anders het doet.

Het is 1996, en we staan voor de opgave om de maatschappelijke verantwoordelijkheden opnieuw te ordenen. Daar is een nieuw burgerschap voor nodig, waarin de burger meedenkt in plaats van calculeert. In de eerste plaats past daarin een verkleining van de kloof tussen politiek en burgers. Hoe dat te verwezenlijken?

#### *Referendum*

Een optie is het inmiddels veelbesproken correctieve wetgevingsreferendum. Dat vergroot de invloed van kiezers: er kan nu een keer nee gezegd worden tegen een door het parlement reeds aangevaard wetsvoorstel. Maar de weerstand tegen een dergelijk referendum is groot, niet in de laatste plaats bij politici zelf. Zo is minister Melkert (PvdA) bang dat 'de integrale belangenafweging onder vuur komt te liggen'. Kiezers kijken immers nooit naar het algemeen belang, maar naar het (eigen) deelbelang. En staatssecretaris Vermeend (ook PvdA) waarschuwt dat belastingwetten niet aan kiezers moeten worden voorgelegd, want dan kan hij 'de uitslag nu al voorspellen'. Anderen menen dat het referendum het bestel van de representatieve democratie gewoonweg ondergraaft.

De voorstanders van het referendum lijken onder de indruk van zoveel verbaal tegengas. D66 wijst steeds maar weer op het regeerakkoord, waarin nu eenmaal is afgesproken dat er een referendum moet komen, maar lijkt te zijn vergeten waarom het daar ook alweer vóór was. Het belooft allemaal weinig goeds voor de invoering van het correctief wetgevingsreferendum, zeker niet als men bedenkt dat de Grondwet moet worden gewijzigd en dat daarvoor een tweederde meerderheid nodig is.

Een ander punt van zorg is het rijtje voorwaarden dat de regering voorsnog aan het referendum stelt: binnen drie weken moeten minstens 40.000 kiezers een inleidend verzoek indienen; vervolgens moeten 600.000 handtekeningen bijeen worden gebracht middels lijsten op het gemeentehuis; bij stemming moet er een opkomstpercentage zijn van minimaal dertig procent van het totale electoraat; verder mag het niet gaan om het Koningshuis, begrotingswetten, of internationale verdragen.

Hebben de burgers hier nog iets aan? Het verrassende antwoord luidt ja. Hoezeer ook beperkt in de

kabinetsvoorstellen, het referendum kan tegenwicht bieden aan de vergaande verkoking van de politieke besluitvorming. Het referendum is een onderbreking van het normale politieke spel, een intermezzo waarin de burgers even het politieke toneel betreden. De suggestie van inspraak en beslissingsmacht zou zelfs gunstig kunnen uitwerken op het gemoed van de gemiddelde calculerende burger. Het is namelijk een psychologisch gegeven dat wie over beslissingsmacht beschikt eerder een verantwoordelijke opstelling zal innemen. Maar dan moet het kabinet voorzichtig zijn met de voorwaarden die het aan een referendum stelt. Door onderwerpen uit te zonderen worden burgers indirect beledigd, want hun oordeelsvermogen wordt in twijfel getrokken. Bovendien is het merkwaardig om burgers niet te vertrouwen als het om de inhoud van het beleid gaat, om diezelfde burgers vervolgens wel te vertrouwen als het om verkiezingen gaat, wanneer in feite het gehele kabinetsbeleid wordt beoordeeld.

Het referendum kan – mits niet te zeer uitgekleeft – een aanvulling betekenen van onze vertegenwoordigende democratie. Het kan burgerschap stimuleren, en het publieke debat over zaken van algemeen gewicht verdiepen. Daarmee zou het vertrouwen van de burger in de politiek kunnen toenemen. Politieke partijen zouden hiervan kunnen profiteren, maar hun rol begint eerder.

#### *Revitalisering*

Paradoxaal genoeg kan de burger van vandaag zich nog nauwelijks een oordeel vormen over de maatschappelijke gang van zaken. Paradoxaal, want meer dan ooit leven wij in een informatiemaatschappij. Dat is des te zorgelijker, want mensen

raken niet alleen af van de politiek, maar ook van de samenleving. Vermoedelijk staat de 'kloof' tussen burger en politiek in lijnrecht verband met de 'individualisering' zoals die zich sinds de jaren zestig heeft voltrokken. De vraag is dus nu, hoe te voorkomen dat een samenleving ontstaat waar iedereen achter een afbrokkelend laagje vernis lak heeft aan iedereen. Het antwoord zal gezocht moeten worden in het opnieuw formuleren van collectieve prioriteiten. De politieke partijen zullen hierin het voortouw moeten nemen. Die krachtsinspanning zou zich kunnen afspelen op het gebied van wat vroeger zo mooi 'Openbare Werken' heette. Behuizing, scholing, schone straten, stadvernieuwing, veiligheid, sanering van de verzorgingsstaat, verbetering van de fysieke infrastructuur. Politieke partijen kunnen – elk met een eigen accent – meer dan wie ook voor revitalisering van deze onderwerpen zorgen.

#### *Hoeders der democratie*

De inspanningsverplichting op dit terrein is niet vrijblijvend. Als politieke partijen er niet in slagen de agenda opnieuw ter hand te nemen kan het publieke ongenoegen alsnog tot onvermoede radicale veranderingen leiden. Democratie bestaat namelijk bij de gratie van de vaardigheid van de politiek om aan burgers middelen te onttrekken ten bate van algemeen aanvaarde, collectieve doeleinden. Als die doeleinden niet door het publiek worden geïdentificeerd, gaat de schoen wringen, en kan het ongenoegen op onvoorziene wijze tot escalatie leiden. Zo beschouwd zijn politieke partijen de hoeders van het democratische bestel. Dat is geen geringe verantwoordelijkheid, het is de legitimatie van hun bestaan.